

РЕЦЕНЗІЇ**МІЖ МИНУЛИМ І МАЙБУТНІМ
(Знайомство з новим навчальним посібником
для юристів і політологів)**

Нещодавно побачив світ новий навчальний посібник з історії вчень про державу і право (Мироненко О.М., Горбатенко В.П. *Історія вчень про державу і право: навч. посіб.* / О.М.Мироненко, В.П.Горбатенко. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 456 с. (Серія «Альма-Матер»). Його автори – відомі вчені Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України О.М.Мироненко і В.П.Горбатенко. Зазначене видання є фундаментальною науково-дидактичною працею, у якій в логічній послідовності розглянуто процес зародження та становлення державно-правових поглядів у ключових регіонах світу, фактично – у світовому масштабі. Навчальний посібник має як змістовні, так і структурні особливості, які вигідно виділяють його серед подібних робіт, що належать українським та зарубіжним авторам. Насамперед, привертають увагу продумана об'єкт-предметна конкретизація та потужне методологічне забезпечення підручника. Об'єктом «Історії вчень про державу і право» автори вважають різноманітні форми теоретичного осмислення таких важливих соціальних інститутів, як держава і право, предметом – систематизацію теоретично обґрунтованих і концептуально виважених знань людства про державу і право в їх історичному розвитку. Такий підхід неможливо не визнати продуктивним, оскільки він дозволяє всім учасникам дидактичного процесу адекватно усвідомити розгортання державно-правової думки в тисячолітньому розрізі та забезпечити реалізацію принципу системності в юридичній освіті.

Методологічну основу посібника в авторській інтерпретації утворює доволі представницька група методів, до яких віднесені діалектичний, історичний, порівняльно-історичний, соціологічний, культурологічний, ціннісний, антропологічний та інші підходи. Їх комплексне застосування надає можливість в цілому адекватно засвоїти механізми державно-правового вдосконалення суспільства, накопичені людством впродовж усталених історичних епох, а також вийти на сучасне розуміння державних регулятивних впливів на соціальне середовище за допомогою правового інструментарію.

В посібнику витримується класична історіософська схема: Стародавній світ (Індія, Китай, Греція, Рим) – Середні віки (Європа, арабський Схід) – Відродження і Реформація (європейські країни) – Нові часи (Європа, США) – Новітні часи (західна цивілізація). Історична глибина державно-правового мислення, з якої розпочинають автори – це перше тисячоліття до нової ери. Цивілізаційними осередками, де було покладено початок розвитку державно-правової думки, автори вважають тогочасні Єгипет, Китай, Вавилон, Іран, Палестину. Така географічна палітра цілком співзвучна з концепцією «осьового часу» К.Ясперса, оскільки саме в цих регіонах планети відбулося формування опорних культур, на які згодом виявилась «нанизаною» еволюція інших регіонів планети та людства в цілому. Історичні перспективи отримали ті народи, які в різній формі приєдналися до держав-творців «осьового часу», потрапили в зону їх культурного впливу. Ті ж народи, що залишились осторонь (у часовому або просторовому розумінні) або протиставили себе державам-творцям, виявилися позбавленими механізмів системного впливу на подальший розвиток людства.

Виходячи з цього, стає зрозумілою авторська увага до державних і правових концепцій Стародавньої Греції. Інтелектуальна еліта даної держави істотно обмежила традицію міфологічної (божественної, позаземної) детермінованості державно-політичних процесів та запропонувала людству нову матрицю мислення, що ґрунтувалась на філософському, раціоналістичному, логіко-понятійному, емпірично-науковому та історико-політичному дослідженні держави і права. Й хоча теологічна парадигма права навіть у XXI столітті не зійшла нанівець (в Конституції України 1996 р. присутнє слово «Бог») – з подачі Аристотеля, Демокріта, Піфагора, Сократа та інших мислителів держава і право на тисячоліття отримали земну, а не небесну «прописку». Підручник аргументує таку трансформацію поглядів на владу з її божественного на державно-правове оформлення більш ніж переконливо.

«Грецька колиска» стосується кожної європейської держави. Важко переоцінити її значення і для України, оскільки часова вісь Стародавня Греція – Стародавній Рим – Візантія – Європа – Київська Русь – Україна переконливо змальовує цивілізаційну лінію розвитку сучасної Української держави та визначальний вплив Еллади на її інтелектуальні можливості. Розвиток державно-правової думки на території України на сторінках навчального посібника представлено в максимально можливих межах: від первісних уявлень до сучасності, від додержавних соціальних утворень до державно організованого суспільства. Це дає змогу зорієнтуватися в багатовекторному просторі розвитку держави і права, зрозуміти закономірності та глибину належності української складової до європейських та світових державно-правничих поглядів.

Автори коректно, але наполегливо доводять: Україна ніколи не була на узбіччі інтелектуальних студій, що стосувались держави і права. У зв'язку з цим переконливо звучить теза, відповідно до якої «світова державно-правова думка завжди слугувала для українських мислителів орієнтиром щодо висловлення власних позицій, а також надавала їм широкі можливості вписатися в контекст сукупного надбання людства з тим, щоб утвердити здатність національного ідейно-теоретичного потенціалу справляти вирішальний вплив на суспільний розвиток, практику державотворення». Саме тому, «пізнаючи надбання світової державно-політичної думки в умовах переходу України до демократичної, соціальної, правової державності, ми повинні насамперед пам'ятати про національну орієнтацію знань, які утримує в собі вироблений людством ... потенціал світової державницької та правової думки».

Європейське Середньовіччя цілком обґрунтовано розглянуто з позицій визначального впливу на державно-правові вчення християнства і римо-католицької церкви. Водночас, враховуючи більш ніж тисячолітній період тривалості Середніх віків, формулюється висновок про поступову раціоналізацію та десакралізацію державно-правових вчень, перехід державно організованої політичної влади від церковних до світських кіл тогочасного суспільства. Як показано на сторінках підручника, завдяки цілій плеяді середньовічних мислителів різних країн, які творили впродовж V-XVII століть, було забезпечено успадкування ідей античної суспільно-політичної і державно-правової думки, можливість їх використання в умовах Нової історії людства. Саме в умовах Середньовіччя зародилася ранньокласична європейська державно-правова думка, сформувалися основи мусульманського права й ісламської концепції держави.

Відродженню та Реформації присвячено окремий розділ. Таке змістовне виокремлення є доволі логічним, оскільки XIV-XVI століття – це стик Середніх віків та Нового часу. Саме тоді утверджуються нові стандарти людського життя, засновані на ідеї самоцінності особистості, визнанні незалежності кожної людини, створенні умов для її гідного розвитку. Поза всяким сумнівом, такий спектр інноваційних ідей збагатив державно-правову думку, забезпечив її прорив у інтелектуальних студіях європейських та інших народів. Відродження та Реформація створили духовні передумови для розвитку буржуазного суспільства, яке, невпинно модернізуючись, є суспільно-політичною даністю і XXI ст.

Увага авторів до державно-правових ідей XVII-XVIII століть ґрунтується на феномені прямого взаємозв'язку тогочасного «нового мислення» з кардинальними революційними перетвореннями в Нідерландах, Англії, Франції, Німеччині, Італії, інших країнах. Перехідний період між остаточним руйнуванням феодального ладу та зародженням нових капіталістичних відносин знайшов глибоке відображення в історії вчень про державу і право, що багаторазово і доречно підкреслюється на сторінках навчального посібника. Крім того, західноєвропейські ідеї, сформовані революційним часом та ідеологією Просвітництва, справили значний вплив на американську школу державно-правової думки, яка започаткувала демократичне державотворення у Сполучених Штатах, що дещо пізніше отримало загальносвітовий резонанс.

Окремим напрямком аналізу державно-правових ідей людства є російський внесок у їх розвиток, який також має столітні виміри. Російська школа формувалась як під впливом

західноєвропейських просвітницьких ідей, так і на власному ґрунті, особливістю якого було й залишається імперське мислення з відповідними державними та нормативно-правовими підходами. Незалежна Україна у своєму розвитку не може не враховувати «російського фактору», зокрема, його державно-правової складової. Ефективним засобом розуміння його витоків, глибини, спрямованості, механізмів практичного впливу на інші країни стає запропонований авторами посібник.

XIX століття розглянуто як період формування теоретико-методологічних засад пізнання державно-правового розвитку, виникнення вчення про діалектику, збагачення класичного німецького ідеалізму, виникнення марксизму. Основним напрямком державно-правової думки поступово стає лібералізм як ідеологія обґрунтування громадянської свободи, безпеки особистості, вільного підприємництва, невтручання держави в економічне й приватне життя. Це – прямий місток у сьогодення, яке у вітчизняних державно-політичних реаліях являє собою неоднозначну суміш демократії, лібералізму та егалітарного мислення, властивого старшим поколінням.

XX століття, попри всі його цивілізаційні потрясіння, відкрило нові горизонти державно-правового мислення. Це стосується розширення виборчого права, тісного зв'язку представницьких інститутів влади з політичними партіями, формування соціально-правової держави, розвитку громадянського суспільства та ін. Незалежність України – це політичний підсумок саме XX століття, чітко окресленою складовою якого стали хоча й різнопланові, проте цілеспрямовані ідеї відновлення втраченої в революційну добу української державності, яка була успішно реалізована (відреставрована) у 1991 році. Сукупність державницьких ідей, включаючи інтелектуальну спадщину української еміграції, в посібнику представлена повно й неупереджено.

Автори не могли не зачепити державницько-правові колізії початку XXI століття. У центрі їх уваги – найбільш масштабні концепції міжнародного розвитку, перспективи цивілізаційних трансформацій з позицій самозбереження людства. Навчальний посібник з державно-правових позицій фіксує найбільш значні гуманітарні проекти сучасності: утвердження постіндустріального суспільства; цінності лібералізму; особливості постсоціалістичних перетворень; порівняння інститутів і механізмів сучасного конституціоналізму; співвідношення права і справедливості; формування нового права постмодерної доби тощо. Автори, враховуючи лавиноподібний характер виникнення та поширення інформації в сучасних умовах, не прагнуть «обійняти неосяжне». Їх головна мета – допомогти вдумливому читачеві збагнути логіку розвитку людства, усвідомити можливості національних та глобальних правових систем створити гарантії цивілізаційного виживання на зламі тисячоліть. Це – надважливе завдання, оскільки високошвидкісні та алогічні пертурбації сучасних країн і народів своїм наслідком мають духовну депресію величезної кількості землян, їх дезорієнтацію у мінливому середовищі нещодавно стійких і стабільних держав.

Автори праві в тому, що процес збагачення державно-правового потенціалу людства слід розглядати як активну, цілеспрямовану ідеальну діяльність, яка невпинно ускладнюється у своїх змістовних характеристиках. Майбутньому читачеві навчального посібника пропонуються не дискретні уривки політичної та правової інформації, а цілісна панорама понять, категорій, теорій, доктрин, сукупність яких дозволяє скласти справжню картину про державно-правову реальність у різні історичні епохи.

Вихід у світ цього навчального посібника поза сумнівом дасть новий поштовх розвитку вітчизняних правознавства та політології, викличе у зацікавленого читача підвищений інтерес до складних проблем державотворення та політичного життя суспільства в цілому.

Смолянук В. Ф.